

УДК 81'373.21-112(477 : 56)''03/06''

К. Тищенко, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
lingmus@ukr.net

СИРІЙСЬКИЙ ПЛАСТ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ЧАСУ

Висвітлено етапні наслідки ідентифікації групи топонімів Жаб'є як реплік прототипу Jābiya: то була назва столиці гасанідів, християнізованих арабіє-федератів Візантії VI–VII ст. Ця ідентифікація уможливила системне зведення всієї множини раніше вивчених історичних реплік в Україні назв-прототипів із Сирії візантійського часу. Серед врахованих прототипів на Близькому Сході: топоніми – 'Asqalan Аскалан, Callinicum Калінік / Raqqa Ракка, Dimashq Дамаск, Fihl Фіхль, Halab Халеб, HAWRĀN гори аль-Хауран, Jābiya Джабія, Jarash Джараш, JIBAL Джибал, Quds = Bayt al-Maqdis Єрусалим, Laodicea / Ladiq Лаодікея, Palmyra Пальмира, PHOENICIA Фінікія, Ruṣāfa / Sergiopolis / Ῥόφες Русафа, Tiberias Тиверіада, Tripolis Триполіс, Bilad al-SHAM Шам / SURIYEH Сирія, Yathrib / Medina Ясріб; антропоніми – Theodosius Феодосій, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. Вірогідні репліки цих прототипів в Україні станом на 2019 р.: Осколонівка, Скалонівка, Калинуватка, Калинівка (понад 80 назв), Раки, Рачинці, Дамаски, Демешківці, Фиголієка, Халеп'я, Халепці, Твердохліби (3), Гавронці, Гавронщина, Жабелівка, група Жаб'є (20), Яроші (4), Ярошівка (4), Яришіє, Чепелівка, група Куцівка, Магдин, Ладижин (6), Пальмирівка, Пониква, Пониковиця, Русава, Росава (4), Расава, Росоха, Росоховатка, Сергії, Тивері (2), Трипілля (2), Шами / Суржа, Сурож, Яструб- (14), Педоси, Ходоси, Якубієка та ін. Перші візантійські прототипи реплік цього вектора (Триполь, Халгьп, Корсунь) припустили ще В. З. Завитневич і О. І. Соболевський (1888, 1911). Решту синхоричних назв із різним рівнем вірогідності віднайдено методом топонімічного контекстування у 2005–2019 рр. Поетапно розкриваються фрагменти автентичної давньої системи назв, що згодом назвали ряду закономірних і випадкових звукових змін і переомислень. Теперішня знахідка цілої вихідної території у Сирії та Палестині з великою концентрацією прототипів цього вектора топонімів-реплік України надає новій якості науковим уявленням про зміст і форми контактів із Візантією степових і лісостепових племен Наддніпрянщини в долітописний період (IV–IX ст.).

Ключові слова: Візантія, Сирія, Палестина, араби-християни, топонімія України, мовні контакти.

"О. І. Соболевський звернув увагу на назви <...> Халеп'я і Трипілля, що <...> мають своїх прямих відповідників на Близькому Сході <...> – міста Триполі і Халеб (Алеппо) <...>. На жаль, справа порівняння стародавньої топонімії України й Близького Сходу, розпочату, хай навіть дуже проблематично, О. І. Соболевським, ніхто не апробував, а таке порівняння, здається,

О. Стрижак [ГУ, 1981, с. 7–8]

Припущення про візантійські прототипи назв Трипілля, Халеп'я, Корсунь з'явилися ще 1888 і 1911 рр. у статтях київських учених – історика В. З. Завитневича і філолога О. І. Соболевського [Завитневич, 1888; Соболевський, 1911]. З історично пояснених причин В. Завитневич гадав, що літописні міста на південь від Києва всі засновані Володимиром: "Володимирі із значною імовірністю можна приписати побудову і тих міст степової околиці, які мають назви міст Візантійської імперії. Це Корсунь на р. Росі, Треполь при впадінні Стугни у Дніпро, Халеп <...>. Перший з них отримав свою назву ймовірно від Корсуна Кримського; інші два нагадуть собою сирійські міста Триполь і Алеп, які часто трапляються в оповіді про події Володимирового часу <...>" [Завитневич, 1888, с. 34–35].

Без відповідної бази і методів у ті часи ця проблема розв'язку не мала. Про дальшу актуальність теми нагадав О. Стрижак (1981). Зв'язок цих та інших топонімів-реплік в Україні сирійського вектора дістає повнішу апробацію: контекстуальну, історичну, історико-фонетичну. Неунікальність топонімів, їхня повторюваність (як-от назви с. Халеп'я Кв Обухів і р. Халеп Кв Бородянка), що іноді викликаютьсторожність [Железняк, 1996, с. 59], якраз є ознакою їхньої вторинності. Окрім згаданих с. Халеп'я Кв і р. Халеп Кв існують ще і с. Халепці Пл, і с. Хлепча Кв; окрім Трипілля Кв є і Трипілля Дц, окрім Корсуня-Шевченківського Чк – Корсунь Дц, Корсунці Од та ін. Саме ця повторюваність назв-реплік дає змогу застосувати до кожної з них метод топонімічного контекстування і зіставляти отримані синхоричні кортежі. Якраз повторювані в них варіанти інших супутніх прототипів і дають ключ до розуміння також і тих назв, які традиційно вважають "зіпсованими", тобо первинна форма яких невідновна з них самих. У системних дослідженнях топонімії України із застосуванням засобів часового сканування контексту сирійський і арабський слід розкривався

щораз ширше, поки не виявився масовим. Етапи студій видно з публікацій [Тищенко, 2005; 2006; 2008а; 2008б; 2009; 2010а; 2010б; 2010с; 2010д; 2011а; 2011б; 2011с; 2015а; 2015б; 2016; 2018; 2019].

Серед топонімів-реплік від близькосхідних прототипів виділено семантичні групи: етнофорні, топофорні, соціофорні, культурофорні. Лише в підкласі етнофорних назв-реплік в Україні самоочевидними є: балка Арабка і с. Арабка Зп, Арапівка Лг, Араповичі Чг, Арелівка Кр, р. Орб Лв, с. Орів, пот. ОРАВА у с. Орява Лв, Гарапівка Жт, потік Гараповець, Гарапівський Зк; поле Арабчин Ріг і р. Рябчина у с. Ладінка Чг, основи Вороб-, Гороб-, Ряб-; з іншого боку, – нп Сираї, Суржа, -инці, Сурож, прізви. Сурай, Суржинська.

Серед синхоричних (букв. "з того ж краю") назв, які доводять тривалі контакти з арабами: с. Паталахівка Лг, нп Подольох Хк, Нова Водолага Хк, Водолаги См, Водолагівка Пл, ур. Подольох (і прот. Арапівка!) біля с. Олтар / Уралове См; Сорочотичі+/-шичі Чг, Сорочот-яга Чк, -яги Кв, -яжинці Вн, Сорочодуби Вн, Хм (і прізви. Сорочотя, Сорочотяг), р. Заката Хм, бол. Закіт = Закоть Вл, Халаїмгородок+ Жт, Халаїмгород+ Кв (Похилевич), Аджамка, Яструбица, Дамаски Пл, Демешківці ІФ і прізви. Демешко; Русава Вн, Rasawa (1765), Росова, Росава, -ка Кв (встановлені в дослідженнях прототипи цих реплік: бойовий вигук ар. Fath Allah, назва мандрівних ченців-саракотів, податок-закат, гори Халаїм біля с. Ябруд у Сирії, ар. аям 'неараб', Ясріб, Дамаск, ар-Расафа (столиця Халіфату за часів халіфа Гішама) та ін. Частина цих реплік (Паталах-, Закат-, Расав-) – проникнення (за В. Мартиновим); інші – запозичення: Подольох-, Закот-, Росов- за заміною іншомовних -а- на -о-.

Серед важливих районів мовно-культурних контактів Наддніпрянщини з Римом і Візантією був Левант – Сирія і Палестина. В Україні дотепер помітний топонімічний слід зв'язків IV–VI ст. з містами Леванту: Трипілля 2, Халеп'я, Халепці, Твердохліби 3, Хлібичин (і напевно

Глібів 2, -івка, -ки, -овичі), Пальмирівка, Демешківці, р. Росава 3, Русава, Росоха, Ладижин 4 ар. **Lādhiḳ** Λαοδίκεια; Левантівка, Левенцівка, Лев'ятин та ін.

Далі розглянуто слід у топонімії Наддніпрянщини **арабських християнізованих племен {1}**, васалів Візантії. **Припливали {2}** з ними і ченці – **несторіяни й яковити {3}**, у тому числі, з порту **Аскалон {4}**. Вони поширювали вчення Христове і тим сприяли прощам до Єрусалиму й **Росафи (Сергіополя) {5}**. Через них свій слід в Україні залишило й ім'я кількох імператорів Візантії – **Феодосій {6}**.

{1} Арабські федерати Візантії. "Візантія мала серед арабських племен три групи федератів за три століття: танухидів у четвертому столітті, саліхидів у п'ятому і гасанідів у шостому" [Shahid, 1984, 2006, xv]. Історію їхніх стосунків із Візантією містить шеститомник І. Шахида (1926–2016) – плід 50-річної праці.

Першим з арабів-союзників Риму на Сході стали у IV ст. **танухиди**. У IV–VII ст. вони були фанатично віддані християнству. Танухиди шанували апостола Хому й ченців, були пов'язані з багатьма монастирями. Як федерати, вони допомагали Риму флотом і кіннотою у його війнах проти Готів. За Феодосія I (імп. 379–395) танухиди повстали проти Візантії. У V ст. провідними арабськими федератами Візантійської імперії стають **саліхиди**. Вони перемогли танухидів, що домінували у IV ст., але самі на початку VI ст. зазнали поразки від **гасанідів** та поступилися їм місцем.

Саме в межах **трьохсотлітніх зв'язків** того часу з Візантією тільки й міг сформуватися в Наддніпрянщині **звичайний** топонімічний слід **усіх трьох** племен-федератів. Найдавніший і найгірше збережений слід танухидів: Танюшівка Лг, Станишівка Кв 2, Жт, Туники Кв, імовірно, основи Туч- і Тонк- (припущення на підставі контекстів). Далі – ясніший слід саліхидів: Салиха 2 Хм, Сальниця (кол. Салиха) Вн, р. Салиха Кв, Солиги Лв, можливо Салькове Кр, Хс та ін. І зрештою, самоочевидний слід гасанідів: Гасанівка Зп, Хасанівка Чк, Пл (Г. Тютюнник; пор. вул. Хасанівська в Полтаві), с. Косанове Вн, пот. Гасановий у с. Кобаки ІФ Косів, Гасенки Пл, Косенів Жт, -івка Чк, -ки См 2, -кове Хк, прізви. Косенко, оз. Гасин у с. Хорлупи Вл Ківерці, прізви. Гасинджак Чг та ін. (Приклади районних синхоричних топоконтестів наведено далі у статті за схемою: • (знак початку районного топоконтесту) (**Топонім-тема**) (**прототип**) (область і район, напр., Житом. обл. і р-н) Жт Жт: ^ (знак кон'юнкції: репліка-рема, назва об'єкта в найближчому сусідстві до теми); (далі кілька реплік-атрибутивів у районі). Джерелами топонімів є довідкові видання: [Павленко, 2013; СГУ, 1979; СМГУ, 2004; УАТП, 1973]. Детальніше див. [Пашенко, 2013]).

У районних синхоричних топоконтестах місцевих назв від трьох названих арабських генонімів, справді, є репліки, схожі на імена міст Бостри, Каллініка / Ракки, Джабії, о. Стампаля в Егейському морі, Рамазану, Сходу. Інші репліки схожі на назви християн, церков, пророка, агарян, арабів, сарацинів, плавби, човнів та ін.:

• **СТАНИШІВКА Tanukh-** Жт Жт: **^БИСТРІ!**; Яроцище **Jarash**, П'ЯТИДУБ **^ВОРОБ'ївщина!** **араби**, БОРЕНІВКА; **БУДІЛІВКА ^ЖАБОЧ**, ЛУКИ, ГОРИНЬ **агаряни**, БУДА, БЕРЕЗІВКА **^ДУБОВЕЦЬ**, БЕРЕЗІНА, МУСІЇВКА, **ОМЕЛ.ЯНІВКА** **^μίλος** військо + **ιαν** греки [Chantraine, 1968–1980, р. 475], **КАЛІНІВКА**, **ДАВІДІВКА**, **ЗАРІЧАНИ**, **ПОКОСТІВКА**, **ТАРАСІВКА**, **ГРАБІВКА**;

• **Вел. САЛІХА Salih-** Хм Красилівка: **^ДОЛІНІВЦІ!**; БЕРЕГЕЛІ, МЕДІВКА, ЗОЗУЛІНЦІ, **ЧЕПЕЛІВКА**, ДУБИЩЕ, ГЛІБКИ, ДРУЖНЕ, КАЛІНІВКА, ОРЛІНЦІ, МАНІВЦІ, КУЧМАНІВКА, **РОСОЛІВЦІ**, ЧЕРНЕЛІВКА **^ДУБИНА** **^ПІЛИПИ** **^СОРОКОДУБИ**, ЯВОРІВЦІ + р. ХОМОРА; • р. САЛІХА

Salih- з с. САЛІХА Кв ТАРАЩА: БЕРЕЗЯНКА, ДУБІВКА, КІВШУВАТА, **ПОТОКИ**, ЛУК'ЯНІВКА, ЛУКА, р. **ЖИГАЛКА** у с. РІЖКИ перс. **rūza**, БОВКУН, р. БОВКУН = БУЛКУНЬ XVII ст., КИСЛІВКА; р. ГНІЛИЙ ТІКИЧ; р. КИСЛА у с. Степок; • **САЛІШОВО** Городище+ **Salih-** у Перемильській землі [ССУМ, 1977–1978, т. 2, р. 316] /Вл Горохів/: БЕРЕЖАНКА, Мерва, ЖАБЧЕ! **^СЕРГІЙВКА!**, ОХЛОПІВ, ЖУРАВНИКИ, **ЯРІВКА**, СОФІЇВКА, СМОЛЯВА, ПІДБЕРЕЗЗЯ, МИСЛІНІ **^КОВБАНЬ**, УМАНЦІ, РАЧИН, **БИСТРОВИЦЯ**, **РАЧИН** **^КОЗЯТИН**, **ШКЛИНЬ**;

• **ГАСЕНКИ Hasan-** Пл Миргород: **^ШТОМПЕЛІ Stampalia**; **РОМОДАН**, КОНЮШЕВЕ **kanisah**, **ШАРКІВЩИНА**, **СОРОЧИНЦІ!** 2, ЗАВОДИЩЕ, ПОПІВКА **^ГРЕМ'ЯЧА** 2, ПОЧАПЦІ, МИЛАШЕНКОВЕ, СКІДАНКИ, НОВОСЕЛІЦЯ, ЯРМАКИ.

Зберігся видатний слід у топонімії України візантійської назви міста Каллінік / Ракка на Євфраті, що можна поставити у зв'язок і з битвою при Каллініку 531 р., і з теологічним протистоянням яковитів і візантійської церкви: Калинівка 104 ойконіми, Пурдівка, пот. Фуратик, кут Хуртик та ін. Тяглість контактів доводять репліки арабської назви Каллініка – Ракка: Раки, Рачки, Рачинці. Битва при Каллініку могла лишити спогад в ідіомі укр. **каліновий міст** 'важкий життєвий вибір' [Тищенко, 2018, с. 358]. Щоправда, відома й інша битва при іншому Каллініку між Македонським царством і Римською республікою (до речі, там був і нічний перехід римлян на безпечніший берег річки Панейос під г. Олімп). Однак навряд чи були причетні до тієї битви слов'яни (у 171 р. до н. е!). Натомість етнічна пам'ять якоїсь групи слов'ян про події візантійської історії VI ст. цілком імовірна.

{2} Арабська плава. У топонімії Наддніпрянщини збережено різномовні ознаки зв'язків водними шляхами. Яскравим слідом їх є у синхоричному оточенні топооснова Малах-, імовірна репліка прототипу *ар. **mallāh** 'моряк'. Чому ж ці назви так поширені? Очевидно, ідеться про слід контактів ранньовізантійського часу, коли араби **300 років були серед васалів Візантії** і мали безперешкодний доступ до Наддніпрянщини морем і річками.

• **Малахівка mallāh** Жт Лугини: бол. **КУЦЬКИЙ** Мох **Quds** у с. РАДОГОЩА **Rawdah** острів мамелюків у Каїрі **^БУДО-ЛІТКИ!** літні будилки **^БЕРЕЗОВИЙ** ГРУД місто з бережан; **ГЛУХОВА** ар. **halafa** присягати, КАЛІНІВКА; • **Малахово mallāh** Мк Березань / Очаків: **Кущуроб Quds**, **ОСТРІВКА**; • **Малаківщина mallāh** Хм Летичів **Latakia**: **Розсохувата Ruṣāfa** + **abad** "місто Расафа", ЯРОСЛАВКА, ГРЕЧИНЦІ, КОПИТИНЦІ.

Вокалізм **а-а** в основах Малах-/к-/ш- вказує на те, що це лексичні **проникнення**. Тоді як **запозичення** передбачали б основу Молох-/к-/ч- з закономірною заміною **а** на **о**. Виявляється, відомі й такі назви: Молохів Тр Березжани, Молошки Лв Городок, Молошковичі Лв Яворів і численні Молочки, Молочні.

Молочні ріки. Очевидно, що вже згодом, у період наступу арабів на Візантію (634–636 рр.), у слов'ян з'явилася ідіома "молочні ріки, кисільні береги", тобто річки арабських моряків між кесаревими берегами (пор. *пахл. **kēsār** [kysl] **Caesar** [MacKenzie, 1986, р. 51]). Справді, чому береги з киселя, а ріки з молока: як на такий берег вийти? І чому в ідіомі саме такі образи? Конкретно-історичне пояснення має такий вигляд: образи не обрані, а зумовлені матеріалом тодішніх мовних контактів – човняри були араби (молоч- закономірно з малах-), а грабували вони незбагненно великі багатства візантійського кесаря (звичайний у степу пахлавизм kysl).

Слід човнів і човнярів у балахонах. Постульоване вище припущення про те, що контакти відбувалися морсь-

кими й річковими шляхами, незалежно підтверджує звичайна в топонімічних топоніміях Дуб-. Що могли означати такі дивні композити, як Сорокодуби?, Козодуби?, Ридодуби?, Дубов'язівка?, Дубмаслівка?, також ДубівЦі? (3), **Дубови-ки**? Дп. Принаймні частину цих назв можна пояснити як вказівки не на певну породу дерева (для такої нагоди більше підходять численні назви Діброва), а на основний вид транспорту в давнині – 'човен': пор. укр. дуб (діал., іст.) 'вид великого човна', [дубовик] 'власник човна-дуба' [ЕСУМ, 1985, с. 137]. Це здавна вживані в наддніпрянців човни-однодеревки. Топонімічні контексти з левантійськими ремами пояснюють імовірний сенс таких метонімічних топонімів-композит:

- **Сорокодуби** (*сарацинські човни) Вн Немирів: _Гриненки тюрк. **ingran** лементувати, **ВОРОБІВКА** *араби, ЯСТРУБИХА ***Yathrib**, СОРОКОТ.ЯЖИНЦІ ***sarakot-** + **Yaqub**, р. Шура **shura** п. Пд. Бугу у с. Шура **shura**; • **Сорокодуби** Хм Красилів: ^ДУБина; **ЧЕПЕЛІВКА**, **ЯВОРІВЦІ**, **РОСОЛІВЦІ** **raşul**, КУЛЬЧини, **КУЧМАНІВКА**, КАЛІНІВКА, **САЛИХА** 2 **Salihids**, ЗОЗулунці;

- **КОЗОДУБ** (*човни з казієм) Дп КРИНИЧКИ: ^КОРОБЧине, СОРОКОПАНИВКА; (пор. КозОВАТА 'місто з казієм', пол. Kozubata Pl Lublin, укр. КУЗ.УБАТИЦЯ Лів);

- **Ридодуби** (ар. **ridah** балахон + дуб) Тр Чортків: ^КАЛИНІВщина, **Росохач** **Ruṣāfa**, **КОСІВ** **qasba**, ДАВИД.КІВЦІ; • **Рідкодуб** **ridah** Хк Дворічна: **АБАШКИНЕ** **Abaskun**, Фиголівка **Fihl**, _ГРЯНИКІВКА *болг. **ахряне**, **ШЕПЕЛІВКА** **Jebel**; • **Рідкодуб** **ridah** Хм Стара Синява: ^ГРЕЧана!; **МИСЮРІВКА** **Misr**; • **Рідкодуб** Хк Валки: Журавлі **Shurahbil** ^**РозСОХІВКА** **Rosafa**; р. Ладижинка **Lâdhiq** Λαοδίκεια у с. Латишівка, **КУЦІВКА** **Quds**, МОЗОЛІВКА **Mosul**, СУРГАІВКА; • **Рідкодуби** **ridah** Хм Хм: ^БЕРЕЖАНКА ^**ПЕДОСИ** **Феодосій** (імп. 379–395; тут скіфський перехід ф > п (Аристофан)); ДОБРОГОРЦІ!, МОЛО.МОЛИНЦІ **mollo**, ДАВИДКІВЦІ, КОЛИБАНЬ, Лісові ГРИНІВЦІ тюрк. **ingran** лементувати, МАЛАШІВЦІ **mallah**, **БАХМАТІВЦІ**; • б. **Рідкодуб** **ridah** у смт Вовчорівка Лг Лисичанськ: **ОСКОЛОНІВКА** **'Asqalon**, **ШИПИЛІВКА** **Jebel**, **ВРУБЛІВКА** **араби**; • б. **Рідкодуб** **ridah** Лг Новоайдар: яр **Рідкодубець** л. Сухой **Козинки** ГРЕЧ.ИШКине, **БАХМУТІВКА**, **ПУРДІВКА** **Євфрат**, СПІВАКІВКА.

Отже, усі ці тепер сухі балки були в V–VIII ст. судноплавними річками. Мукаддас пише: "Сирійці добре одягнені. Люди – і освічені, і прості – носять довгий плащ під назвою *Ridâ*, і влітку не вживають легшого одягу, хіба що взуття з однією устилкою" [Le Strange, 1890, р. 22]. Топонімічні композити Ридодуб-, Рідкодуб-, судячи з контекстів, засвідчують прибуття човнів із людьми в незвично довгому одязі. Значення морфеми Рид-, Рідк- тепер можна застосувати й до інших топонімів:

- **Рид.омиль** **ridah** + брїлос загін війська Омейяди Тр Кременець: **Комарин** **qumar** ^Ст. ТАРАЖ!, **Комарівка**; БУДКИ, _ГОРИНКА, ГАЇ, БЕРЕЖЦІ, ДУНАЇВА, **ЖОЛОБИ**, КРИЖІ, **РАСЛАВКА** **Ruṣāfa / raşul**, ЛОПУШНЕ ^_ГОРЯНКА 2, РОЗТОКИ, ПОПІВЦІ, ІВАННА ^Ст. ОЛЕКСИНЕЦЬ; (пор. повну відповідність білор. РЫДОМЛЬ: • **Сярковіца** Серг- Ву Орша: **РЫДОМЛЬ** **ridah** + брїлос, КОСЕНИЧІ, РЫЖАНКИ, **ЛУКОМЛЬ** (і оз.); • **Ріденьке** Кв Тетіїв: **Росішки** **Ruṣāfa**, **Молочне** ^П'ЯТИГОРИ; СОФІПІЛЬ, МИХАЙЛІВКА ^ТАРАСІВКА, ДУБИНА; БУРКІВЦІ; КАШПЕРІВКА; • **Рідків** Рв Радивилів: Немирівка ^БАТЬКІВ ^ГАІЛЕВ'ЯТИНСЬКІ! Levant, БАШАРІВКА, БЕРЕЗИНИ ^**Радихівщина** **Rawdah**, ЛЕВ'ЯТИН, КОЗИН ^ДУБИНИ; • яр **Рідкий** п. **Ями** п. **Бахмуту** п. Сіверськ. Дінця Дц.

{3} **Несторіяни і яковити**. Разом із мореплавцями й купцями у V–VI ст. до Наддніпрянщини починають проникати місіонери – несторіяни і яковити [Тищенко,

2016], присутність яких дотепер археологічно досліджена переважно на азійських теренах. Монофіситське християнство яковитської та александрійської церков поширювали, зокрема, мандрівні ченці-саракоти, топонімічний і антропонімічний слід яких в Україні вже різнобічно вивчений (Якубівки, Сорочотичі, Сорочотяги, однокореневі прізвища, слід Пешіти, словникові запозичення з арамейської – *ганьба*, *ганебний*, *ганити* та ін. [Тищенко, 2016, с. 104, 510]). Серед топонімів-реплік в Україні діагностичною є мовна форма назв сіл Якубів ІФ (і пот. Якубівчик), Якубівка Вн, ІФ, Тр, Чг, р. Якубівка Чк, Якубинське Зп, пот. Якобців Зк, став Якубців ЖТ, Ягубець Чк та ін. Річ у тім, що Якуб – це звичайна арабська форма ім'я Яків; основи назв Ягуб.ець, Яго.тин, Дуб'яги, Сорочот.яги можуть зберігати перську вимову ар. q.

Арабо-сирійські свідчення про місцевих християн. Унаслідок системних студій топонімії виявлено мовні свідчення арабів і сирійців про місцевих християн над Дніпром у час їхніх контактів (Залевки, Заливки, Заливанщина, Зелів ар. **şalib** хрест, мн. **şalaba**: Солобківці, Жолобки; Сливки, -ине, -ниця, -янка сир. **şliva** хрест). Ці топонімічні аналогії підтверджені однокореневими антропоніміями [Тищенко, 2011b, с. 132; 2018, с. 222].

Топонімічний слід монофіситського християнства відповідає даним археології: кам'яні й мармурові натільні хрестики IV–VIII ст. належать до масових археологічних знахідок у Криму, на Київщині й Волині [ТУ, 1988, р. 17]. Важливі письмові свідчення про поширення монофіситства у храмах наддніпрянських "кліриків Руси" у часи, рінші від IX ст., залишили папа Лев III і папа Бенедикт III (бл. 810 і 857 pp.) та патріарх Фотій (867 р.) [Тищенко, 2011b, с. 438, 458].

Доказовим є ряд назв від основ Каніж, Кунис-, Книс- як реплік ар. **kanisah** церква [Le Strange, 1890, р. 477]. Виглядає істотним, що від цієї ж арабської назви походить і прізвище відомого українського церковного діяча й письменника Конисського, можливо і гетьмана Конашевича-Сагайдачного.

- **Каніж** ар. **kanisah** церква Кр Новомиргород: **ПЕНЬКине**, ПУРПУРІВКА, КОРОБЧине, ЖУРАВКА, БЕРЕГОВЕ, ПЕТРОСТРІВ **Petra** + **Jazira**; • **Кунисівці** ар. **kanisah** ІФ Городенка: **Росохач** ^ПриКМИЩЕ; **ЯКУБІВКА** ар. يعقوب **Ya'qub** Яків, РАКОВЕЦЬ, СОРОКИ, ГЛУШКІВ! ^ЧЕРНЯТИН, ПередІВАННЯ, РЕПУЖИНЦІ!, КОРНІВ!, ЛУКА, МОНАСТІР.ОК, ОЛІСВО-КОРНІВ; • **Кунашівка** перс. **kunisht** церква з ар. **kanisah** [Platts, 1884] Чг Ніжин: ^кут **ЧУМАКИ!** мусульмани (Бушаков); поле ДОБРЯКІВЩИНА у с. Перемога = Козачий Степ, кут МАСЛОВЩИНА, ЖАБОКРИКІВЩИНА, кут _ГОРЯНІВКА і випас **ТОЛОКА!** ар. **talaqe** зустріч, збори! у с. Гармашина, ГРЕЩИНА, ВОРОБІВКА, кут ТЕРЕШКІВКА, БЕРЕГОВА, МОЛОДІЖНА, дол. ЖОЛОБ у с. Безуглівка, кут ЖАБОКРИКОВКА у с. Курилівка; • **КНІСЕЛО** ар. **kanisah** Лв Жидачів: ^ОРИШКІВЦІ! сир. **Orhāi** 'Едесса'; ЖАБОКРЯКИ, Молодинче, МОЛОТІВ ^БОРТНИКИ, ЖУРАВКІВ ^р. БЕРЕЗНИЦЯ / БЕРЕЖНИЦЯ, КАЛІНІВКА, ЧИЖИЧІ **Cyzicus**, ГОЛЕШІВ **Halys**, КРЕХІВ ^СУЛЯТИЧІ, КОЛОГОРИ ^П'ЯТНИЧАНІ, ЗаГРАБІВКА **harb** війна; ХОДОРКІВЦІ Теодорих, БЕРЕЖНИЦЯ, ЛУЧАНІ; пот. ВИБРАНІВКА = КРИВУЛЯ; р. ДАВИДІВКА; пот. ЖАРНІВКА = Жорнівка; пот. ЗУБНЕ Заб?;

- **Книшівка** **kanisah** Пл Козельщина казії: ЛОЗКИ, ОМЕЛЬНИЧЕ, ПІДГОРІВКА, ГОРБАНІ, **СОЛОНИЦЯ** **Салунія** 'Херсонес' (Челебі), КИСЕЛІВКА, ГЛИБОКА ДОЛИНА, ШЕПЕЛІВКА, КАЛІНІВКА, РИБАЛКИ, БУЛАХИ, КАЛАШНИКИ, ПАШКІВКА, КОСТІВКА, **ЧЕНОКАЛІВКА** тур. Çanak-kale Дарданелли; • кут. **КНИШІВКА** ар. **kanisah** церква у м. Ічня Чг: кут **МАТЯШІВКА** скіф. **Matoas** Ниж. Дунай [СГУ, 1979], КРЕМЕНІВКА, ур. ЙОНІВЩИНА у смт ПАРАФІВКА; ур.

ЖУРАВЛІ **Shurahbil**, кут **ЖАБ**ур, **БАГМЕТ**івка, ЯРМОЛІВка, СИН.ИЦІвка, **СОЛОНЦІ Салунія** 'Херсонес' (Челебі) у с. МонастириЩе; хут. Веприк / ГРЕЩИна, с. ВІЛЬШана (кут. ЯНОВщина, КУЦенків Куток, ліс ЖУРАВЛІв = ЖУРАВЛЕВЕ, КАЛЯНІвка, КУДЛАІвка, копан. **ТРАНДИ**на КОВБАНя ар. **Tarandah** м. Таранда у с. Ольшана, хут. **коропець**, оз. **ТРАНДИ**на Прірва у с. ТАРАСІвка; кут **ЖАБ**овка у с. БЕРЕЖІвка, кут **ГОЛІВКА** у с. Максимівка, долина **БезЖАБ**на у с. Більмачівка, кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. ЗаУдайка, кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. Круличполе; кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. РОЖНІвка; кут **ГОРЯНИ**, випас На Сороках, ліс СОРОК у с. Новий Поділ.

Незалежним доказом автентичності цього контексту стала топооснова Транд-, імовірна репліка хронологічно дещо пізнішого прототипу ар. **Tarandah** м. Таранда (гр. Таранта) біля м. Малатія (в укр. репліках Молодія) значно вище від Ракки. Тут у 702–719 рр. стояла арабська залага при гірському проході на р. **Кубакіб**, пр. Євфрату [Le Strange, 1905, pp. 120–121], – тепер це аул **Derende** Tr Malatya [Encarta]. Ще виразніша й повніша репліка ісує за 70 км на південь: ● **СЕЛЮКіє Salih**- Пл ЛУБНИ **Lubnan**: **ТАРАНДИ**нці ар. **Tarandah**; **ХАЛЕП**ці! Halab!, **ГОРОБІ!** 'Arabiya, **СОЛОНЦІ Салунія** 'Херсонес' (Челебі), Біївці, **ХОРОШ**ки, Ісківці, **МАТЯШ**івка скіф. **Matoas**, МГАР, П'ЯТИГРці.

У цьому контексті цілих чотири надійно синхоричні атрибути, переконливий "світ Халеба": Ліван, Саліхиди, Таранда, араби (+ шлях до них: Херсонес, Ниж. Дунай). Але виявляється, що на Лівобережжі існує не лише ще одна репліка ім'я м. Таранди, а й р. **Кубакіб** у вигляді назви села КУБАХОВЕ См Кролевець: ● **КУБАХОВЕ** (р. **Кубакіб**, пр. Євфрату) См Кролевець: **ЖАБ**кине!, **ОТРОХОВЕ**; ур. **МАРИЦ**я, **ГУБАР**івщина, **ПОГОР**ілівка, **ЗАГОР**івка **ЯРОВЕ** **ЛОКН**я, **ЗаЗІР**ки, **ТАРАС**івка, **ГРЕЧ**кине, **ХРЕЩАТ**ик, **СОЛОМАШ**ине, **ДОБР**отове.

Те, що **Кубахове** опинилося в одній сільграді з **Жаб**кинем, вражає, адже свідчить про автентичність мікроконтексту. За обома репліками не стоїть нічого іншого, окрім їхньої пов'язаності з арабо-візантійськими війнами 702–719 рр. Це переддень джигаду проти Хозарії, топонімічний слід якого тепер частково досліджений.

2015 р. мешканець с. Книшівки Пл Гадяч В. Ф. Терещенко повідомив про те, що в центрі їхнього села є г. Паталаха: відтоді це не раз згадано в публікаціях [Тищенко, 2018, с. 455–456]. На той час уже було з'ясовано, що ця топооснова є реплікою арабського прототипу, бойового вигуку ар. Fath Allah 'перемогу дає Аллах', який могли занести сюди араби під час арабо-хозарської війни 710–737 рр. Тепер виявляється, що й назва села також може походити від іншого арабського прототипу – ар. *kanisah* церква. А значить, вже ідеться про переконливіший, апробований синхоричний топоконтекст, та ще й пояснений місцевою конфесійною причиною:

● **КНИШІ**вка ар. **kanisah** Пл ГАДяч: **Г**. ПАТАЛАХА **Fath Allah**, БРОВАРки, ДУЧинці; р. РАШІВка 1626: **RASZOWa!** Raşāfa! у с. Рашівка, БЕРЕЗова ЛУКА **МЕЛЕШ**ки **Л**ИХОПІлля; КІБЛицьке кібле? **ОРИХ**анове сир. **Orhāi** 'Едесса' (= Urfa Тк), ПЕТРОСЕЛІвка **Petra**, БОБРик **А**ПЕДОРИч, р. ТараПУНька у с. Вел. БУДИЩа, ГРЕЧАНІвка **А**ГЛИБОКА ДОЛИНА, ОБУХІвка, ПОБИВанка, ПИРЯТИНщина, ВОРОНІвщина, МОГИЛатів **А**ШАДурка, САРИ **А**САРАНЧова Долина, БЕРІЗки, ХАРКівське, р. ТАРАрина, р. АРТОПОЛОТ, р. БОРОЗна, р. КРУТЬка.

За 30 км на пн. від Книшівки біля с. Семенів См Лип. Долина на карті Шуберта вказано назву хут. ПАТОЛОЩин із мовними ознаками давнього побутування у слов'янському середовищі [КШ]. Кілька назв від основи Кошич- містять перський мовний вплив "перс. کُنِشْت **kunisht**

(A. kanīsat), s.m. A temple (of idolaters, or re-worshippers); a Christian church <...>" [Platts, 1884]: ● **Конище** не ар. **kanisah**, а перс. **kunisht** церква (з ар.) Вл **А**Ратне: **АКОМАР**ове!, ПроХІД; КОЗОВАТА, САМАРИ-**ОРИХ**ові!, ПідГР'я, БЕРЕЗники, ГОЛОВ.ище, ДОШне, САНИще, БРОДИ, **Г**ІРники, БЕРЕЗи, ЗаІВАНове, ЛУЧичі, ЗАБРОДИ; ● бол. **КОНИЩА** у с. Погулянка Вл Любешів: **АНевір!**; БЕРЕЗко, БЕРЕЗичі, ГЛУШа 2, ГРЕЧИща, ЛЮБОТИН *рибат-?, ЛАХВичі, БЕРЕЗова Воля; б. ЛУЧки у с. Сваловичі, р. **ГОРИНСЬКА!**, ДУБРОВИцька, КРУТА у с. Зарудчі; ОДРИНСЬКА Річка болг. Одрин 'Адріанополь' у с. Бучин, річч. ОЗЛУНЬський Солунь? у с. Дольськ, р. **ROSOCHA Ruşāfa = KRYWica!** у с. **Г**ІРки, пот. СІЧа, + с. Малі **ГОЛОБИ Аглаб-**, р. ГРЕЧИЦька і прот. **БИСТРИЦ**я! у с. **ШЛАП**ань, р. СТОХІД, рук. ТАТАРСЬКА Річка, р. ЦИР у с. ЦИР! Тир; р. БРЕЩа *жч- = САРНа!; р. ГЛУШка, руч. **КОРОСТЯН**ка у с. ЛЮБ'язь, р. Кремениця = **КРИМИНИЦ**я!

{4} **Тяглість зв'язків з Аскалоном.** З добре збережених масових даних топонімії видно, що проникнення ісламу до Наддніпрянщини й далі на захід відбувалося шляхами, второваними перед тим арабськими купцями у візантійський час. Семантика контекстів вказує на контакти груп місцевого населення з Левантом також і після його втрати Візантією у 635 р.

Знайомство з новою вірою арабів (пор. основи Гук, **Г**орян-, **К**адії-, **К**озії-) сталося явно пізніше від початку контактів з Аскалоном, де в римський час був храм божества війни **Фанебала**. Ономастичні репліки цього теоніма в Україні – це додатковий незалежний доказ античних зв'язків із Левантом. Повторювані репліки підвищують ступінь вірогідності атрибуції. На прототип "Фанебал" вказують ойконім Понербель Рв, гідронім Понепаленський Гук у с. Гринява ІФ Верховина (=Жеб'є, див. нижче), а також прізвище Понепольяк: 171 особи в цьому ж районі.

● **ПОНЕБЕЛЬ Fanebal** Рв Рв: БАРМАКИ!, ОМЕЛяна, **РАДУХ**івка **Rawdah**, **ХОДОС**и (Феодосій II, 401–450? або Феодосій III, 715–717), ЗОЗів, РИСВ'ЯНка, **СЕРГІ**ївна. Гірше збережені репліки: ● **НЕБЕЛІ**вка **Fanebal** Кр Ново-арх.: **Розсохуватець**, **ЖУРІ**вка, КАЛІНІвка, КОПЕНКУВАТе, ТАРАСІвка; ● **Небелиця Fanebal** Кв Макарів: **Гав-рон**щина, мог. **ХРІН**івка! болг. **ахряне**, КАЛІНІвка, ГОРОБІІвка, КОМАРівка, КОЗИЧанка; ● **Небилі Fanebal** ІФ Рожнятів: Гриньків болг. **ахряне** ІФ Рожнятів: **А**ОсМОЛОДА і у ній р. **МОЛОДИ**нець п **МОЛОДИ!**; КРЕХовичі, **ГРА-Бів harb** війна, **СЛИВ**ки, ПЕТРАНка, **ПОГАР**, Розсохатий Потік у с. Лоп'янка!; ● **НАБІЛЬСЬКЕ Fanebal** Чг Козе-лець: кут ЖУРАВЛІВКА **Shurahbil** у с. ЛИХОЛІТки **А**ур. РЯБцеве, ЯВОНІвщина!, ліс ЖУРАВЛІВЩИНА; бол. БАДРАКове ар. **badr** повня, ЯВОНІвщина; ур. ЖУРАВЛІНКА 2, ГАБЕЛки у с. Блудськ; бол. **ГУКОВІ ЯМИ** у с. Пилиятин, ТАРАСІв **ШАМИ**, **АПЕНЬ**ки, КОРНіїв, **СОРОКОТ**ичі, ОМЕЛЯНів, МОРІВськ, ГОРБачі, КРЕХаїв, БУДИще.

З іншого боку, відомі репліки й самого ойконіма Аскалон: ● **Осколонівка 'Asqalon** Лг ЛИСИЧанськ: **ШИПИЛІ**вка **Jebel**, КАЛІНове; ● **Скалонівка 'Asqalon** Хк **А**ЗаЧЕПІЛІвка **Jebel**: **А**НАГРНе; ЗАРІчне **Zarika**; ● **Шкльинь 'Asqalon** Вл ГОРОХів: **ЖАБ**че **Jabbok 'СЕРГІ**ївка, ЯРІВка, **ОХЛОП**ів **Аглаб.иди** (800–909), **Мерва**, БЕРЕЖанка, СОФІІвка суфії, ШИРОКе, СЕРГІївка, ТЕРЕШКівці, ЗБОРИШів, ОЩів, **КОВБАНЬ** (пор. Хк Барвінкове: р. **Кульвань al-Khulafa** = Ковбань), ПОЛЮХне, **МИСЛ**ині, КУПОВАТИця, ПідБЕРЕЗЗя.

{5} **Місто Росафа / Сергіополь.** Із часом сформувалася похідна проблема у зв'язку з можливим топонімічним слідом левантійського місцевого культу і монастирів християнського мученика св. Сергія у Сергіополі /

Росафі біля Євфрату та у Джабії. Кілька видатних прямих сусідств привернули увагу до основи Сергії: • *Сергійівка* Лг Сватове: ^АПАТАЛАХівка **Fath Allah** ^АСтароОЛЕКСАНДРівка, РАЙгородка; ЗМІївка, ХОМівка, СОФіївка, КАЛІНівка; • *Сергіїва Балка* Хк Близнюки: ^АВОДОЛАЗьке **Fath Allah**; ДОБРовілля ^АЯКОВівка, СОФіївка, РЯБоконівка, ШИРОКе; • *Сергійівка* Лг Новопсков: ^АТанюшівка **Tanūkh**- Танухіди ^АПЕЛАГіївка **Relagius** Пелатій ^АКОСТЯНТИНівка ^АБЕРЕЗівка; НовоРОЗСОШ **ar-Ruṣāfa**, ЗАКОТне, СОЛОНе, __РИБ'ЯНцеве, Козлове.

Важливий висновок із цих наочних і самодостатніх контекстів: існування синхронічних реплік-рем навколо історичних реплік-тем справді можливе. Іншими словами, цим доведено: 1) синхронний характер принаймні частини позирно "лише" синхронічних реплік; 2) збереженість цілих топонімів; 3) коректність наукового апарату і здійснених мовних реконструкцій; 4) автентичність топонімів-реплік.

Русафа – давнє доісламське місто. Ще у IV ст. вона стала місцем культу святого Сергія. Цей римський солдат-християнин зазнав мучеництва в Русафі під час переслідувань Діоклетіана. Біля його могили була збудована велична церква, а місто перейменоване на Сергіополіс. Він став "найважливішим центром паломництва на візантійському Сході після Єрусалиму", шанованим місцевими арабами-християнами, особливо гасанідами [Resafa]. Це пояснює існування стількох топонімів-реплік Росафи в Україні від різних топооснов одного прототипу (ознака тривалого часу контактів у різноетнічному середовищі):

А. Уже висвітлена найвідоміша група основ – Русав- / Русов-, Росав-:

• *Русав* ар. **ar-Ruṣāfa** (**Sergiopolis!**) Вн Ямпіль р' ут: МИХАЙЛівка, ІВАНків, ТРОС.ТЯНець; • *Вел. Русав* Вн Томашпіль: ЯРОШівка **Jarash**, КОМАРГОРОД! **U qumar!**, КИСЛицьке, ЖОЛОБИ, ПЕНЬКівка, КАЛІНка, РАКова; • *Русовичі* ар. **ar-Ruṣāfa** Вл Іваничі: ^АБудятиЧІ!; КРЕЧів, РИКовичі; • Русів ар. **ar-Ruṣāfa** Вл Володимир-Вл: ЯКОВичі, ОСТРІВ.ОК, ПОНІЧів, ХОБУЛТова; • *Русів* ар. **ar-Ruṣāfa** ІФ Снятин: ^АПОТІЧок; ХЛІБичин, БУДИЛів, ІЛЛІНЦі; • *Русивель* Рв Гоща: БАБин, ГОРБів **harb**, аків, ГЛИБОЧОК;

• *Росав* ар. **ar-Ruṣāfa** Кв Миронівка: МАСЛівка, МАКЕДОни, КОЗин, ГОРОБІївка ^АТАРАСівка, р. Росав; • р. *Росав* п. Десни л. Дніпра у с. Блистова Чг Новгород-Сів.: Ковпинка **халіф**, ЯМне сем. ут море; кут ГОРЯНСЬКА у с. Ленків ^АМАМЕКине ^АКИСЕЛівка ^АФУРСове; БЕРЕЗова ГАТЬ, АРАПовичі, ВОРОБ'ївка, ГОРБове **harb**, ФАївка ^АСОЛОВ'їв, ГРЕМ'яч ^АМУРАВ'ї ^АПЕТРівське, КУД.ЛАївка!, СОФіївка ^АБУДИЩе, ПОПове, ^АМУРАВЕЙник, ПЕЧЕНЮги, АРШУКИ ^АКОМАРИ **qumar**, ШЕПТаки ^АУЗРУЙ; • р. Росавка = Россава у с. Расавка Кв Кагарлик: ТАРАСівка, КАЛІНівка, Півці, ШУБівка; • р. *Росавка* л. Хороброї п. Росі п. Дніпра у с. Киданівка Кв Богуслав: б. Жабокрязи у с. Хохітва, став КУЦЕКОНівський у с. СемиГОри, БОРОДані, КАЛІНівка, ІСАївка, МИСАЙлівка, СОФІйка ^АПОБЕРЕЖка, став ДАХНів! у с. Щербашинці; • *Росівка* (< -ов-) Жт Черняхів: ^АСАЛи 2; ГОРБаша **harb** 2, ІВАНків, бол. ЖУРАВЛьове **Shurahbil** у с. _ГОРБУЛів **harb**, НЕКРАШі **Naucratis**.

Б. Нещодавно осмислено нову групу дотичних фактів. На відміну від інших топонімів моделі "Роз- + основа" (РозГАДів, РозВАРяни, РозСАДки, РозСИПне), чимало назв від основи РозСОХ- пишуться без -з-. Росох-. Це означає, що у вимові інформантів-українців цього -з- справді не було, а з'явилося воно тут лише під впливом засвоєних записувачем правил орфографії. Така вимова може бути вказівкою на походження основи з *Росаф-

Серед прізвищ українців виявлено реліктові голосні в архаїзмах: Росахач ар. **Ruṣāfa** (2), Росахачський (1), Росахата, Росахатий (Нікополь), Росахатська (1 Вн.). Десемантизація могла йти шляхом переходу ар. **ar-Ruṣāfa** > Россаф- > Росах- / як Федос-, Фурс-, Фурман-, Єфрем- > Ходос-, Хурсенко, Хурманенко, Охрім /, а далі на письмі нібито Розсох-. Показове повернення (в е-довіднику 2009 р.) звучання Росох- у назві села, поданої 1973 р. ще як Розсохувата: тепер це • *Росоховата* "місто Росафа" з ар. **ar-Ruṣāfa** + **abad** Вн Іллінці: КАБАТНя Екбатани, РАЙки, ШАБЕЛьня *ж- **Jabalah**, ПриБЕРЕЖне, ТАРАСівка, ЛОПАТИНка ропать, ЯСТРУБинці Ясриб ^АКУПчинці, КАЛЕНівка, ТАРАСівка, _ХРНівка пор. болг. ахряне, СОРОКА, ЯКУБівка ар. يعقوب Яків.

Доказові сполуки з прикладкою -абад- були засвідчені раніше [Тищенко, 2018, с. 546–547]. Тоді *Росоховата* *Росаф-абад "місто Росафа": • *Росохуватець* доказова сполука *Rasafa + **abad** "місто Росафа" Тр Підволочиськ: ^АКОРШилівка; МЕДИН, ХОПТЯНка, КОЗЯрі, ТЕКЛівка, ПОПЛАВи, МИСЛова, ВОРОБіївка, ПЕНЬКівці, ГАЛУЩинці, МАГДалівка **Bayt al-Maqdis** Єрусалим, ШЕЛьПани, ГОЛОТки, КЛЕБАНівка (**clibanum** 'броня', або **clibanus** вежа (Du Cange); • *Росохуватець* доказова сполука "місто Росафа" Тр Козова: ^АШКів; ХОДАЧків, КОЗЛів *козі-, БУДИЛів ^АМЕДова, ВиМИСЛівка, КОЗівка!, ЯСТРУБове ^АДРАГОМАНівка ^АКУПчинці!; стр. Жабка **Jabbok** п Стрипи л Дністра у с. Таурів. Однак пор. і Голубин-, Колибань!

Завдяки цим збереженим формам дістають осмислення й ті назви, які зафіксовані в традиційному, штучно "нормалізованому" написанні нібито з префіксом Роз-. У цьому разі він зумовлений отриманим з освіти уявленням записувачів про те, як треба членувати слова мовлення на письмі. Насправді це той же "Росафабад".

• *Куцівка* Чк Сміла: РОЗСОХУВАТка!, ТЕКЛине, КОСТЯНТИНівка, БУДки, НОСАЧів. МЕЛЬНИківка, САНЖАРиха, СУНки, ЗАЛЕВки; • *МОЛОДецьке* См Охтирка: КОЗЯтин *козія, ШАБАЛтаєве, РОЗСОХУВАТе, П'ЯТКине, РИБОТень!, ОБЕРТЕНЬ, ІВАНівка, ЖОЛОБИ, РИБАЛЬське!, КОМАРівка **qumar**, СОФіївка; • *КОЗЮТівка казій* Хк Ізюм: ІВАНівка, ЛИПЧАНівка, КРАСНий Яр, КОМАРівка **qumar**, ЧОРНОБАївка, ЗАВОДи, РОЗСОХУВАТе.

Гостро суперечлива ця народно-етимологічна інтерпретація назв від "нелогічної" основи Росоховат-, коли йдеться про понад 40 гідронімів від неї [СГУ, 1979] (букв. Нібито всі сорок "трохи розгалужені": такого не буває). Насправді ці назви напрочуд доказові: "Росафабад" (досліджено окремо). Після численних композит контекстуальні та словотвірні аргументи легалізують той самий висновок (Росох- < **ar-Ruṣāfa**) і в простих основах:

• *Росохач* ІФ Городенка: ^АПриКМИЩе; ЯКУБівка ар. يعقوب Яків, РАКовець, СОРОКИ, ЧОРТовець, ГЛУШків ^АЧЕРНЯТИН, ПередІВАНня, РЕПУЖинці!, КОРНів, ОЛІЄВо-КОРНів, ЛУКа, МОНАСТІР.ОК; • *Росохач* Лв _Сколе: ГРАБовець **harb** війна, ГОЛОВецьк ^АРИКів, КОРОСТія, ОРЯВчик ^АКОЗеве!, ЗАВАДка, ОРІВ, ОРЯВА ^АПОГАР!, НАГРНе, ЯМЕЛЬНичя Омей!; • *Росохач* Тр Чортків: КАЛІНівщина; КОСІВ! **qasba**, НАГІРЯнка, _ГРИНківці, УГРИНь; • *Русак* Кв Іванків: ^АМАКАРівка; ЛЕОНівка, РАХВАЛівка, ПОТОКИ. ВОРОПАївка.

Фонетичне чергування х / ш – Росохи / Росоша видається цілком слов'янським; однак воно відоме і в іранських мовах (перс. فروختن **форухтан** ~ فروش **форуш**): • *Росош* Зк Свалява: ^АПЛАВ'я, ЛОПУШанка; СОЛОЧин, ГАНЬКовиця, ЯКІВське, КЕРЕЦьки; • *Росош* Зк Тячів: ^АКРИЧове; ТЕРЕСВа, РАКове, ГЛИБ.ОКий Потік, СОЛОНе (**Салунія!** = Сари-кермен 'Херсонес' (Челебі)), ГАНИчі, КАЛІНИ, ТАРАСівка, ШИРОКий ЛУГ;

• пот. *ГУКливий* у с. Вишкове Зк Хуст: витік Мала **Рос'юш** пот. **БИСТРОГО!** у с. Ниж. **БИСТРИЙ!**; ШАЯН, Іза, ШИРОКЕ; • пот. *РОС'юшний* у смт Довге Зк ІРШАВА: РАКовець 2, РОЗТОКА 2, ЗАВИЙ, БЕРЕГИ; • р. *Рошош* витік СУХОГО л Серету в смт **БЕРЕГОМЕТ** Чв Вишниця: **ФАЛЬКІВ!!** ^ЛОПУШНА, р. Мала **РОЗТІЧКА** л МИГОВОЇ у с. МИГОВЕ, БЕРЕЖНИЦЯ, СЛОБОДА-БАНИЛІВ, КОРИТНЕ ^БЕРЕЖОНКА, ЛУКІВЦІ, ЧОРНОГУЗИ; пот. Шурденська л. Борсукова пр. Серету л. Дунаю у с. Долішній Шепіт, г. Шурден; Шурденська (Карп., 207).

Топоніміст С. Павленко записав у живому звучанні такі ж точні форми на Чернігівщині: • луг **РОСОШ** у с. Автуничі Чг Городня: ЖАБЧІЧІ "Полісся" ^СОЛОНІВКА! (**САЛУНІЯ** 'Херсонес' (Челебі)); БУДИЩЕ, ДИХАНІВКА, **ЖАБЧІСЬКА** Слобода "МАКОГОНОВА Слобода"; ГАСИЧІВКА, МОЛОЖАВА; кут. ГОЛЄВАТЕ у с. Хотівля; • ур. **РОСОШ** у смт Линовиця Чг ПриЛУКИ!: кутки **ГОРЯНИ** і **ЖАБОКРЮКІВЦІ!** у с. Шевченка; кут **ГОЛІВКА** і **ЯР.МОЛІВКА!** у с. Високе; ліс **ГУКІВЩИНА!** і **МИХАЙЛІВЩИНА** у с. Заудаївка (= Дворець), кут **ГУКІВЩИНА!** у с. Петрівське ^ур. **БЕРЕЗКИ!**; кут **ГУКИ!** у с. Левки: **БОВТЮКИ** balad; р. **МАНЖИЛКА!** і став **МАНЖОЛІН** у с. Колісники; кут **ГОРЯНИ** і ліс **КОМОРНИЦЬКИЙ!** у с. РИБЦІ; став **ГОРЯНСЬКИЙ** у с. Крутоярівка; кут **ГОРЯНИ** [Павленко, 2013].

В. Основи з різною передачею середнього приголосного прототипу **Roṣāfa**. Емфатичність ар. **ṣ** могла зумовити його відтворення його як -сс-, -ст-, -сл-, -ск-. Пор. • р. *Роставиця* = РОСТОВИЦЯ, 1607: **RASTAWATYCA** (**Roṣāfa** *abad за гаплоголоєю?) л Росі Жт РУЖИН перс. **rūza** 'піст'; **НЕМИРИНЦІ**, ЗАРІЧЧА **Zarika**, **БИСТРИК** ^ПРИБЕРЕЖНЕ, **БЕРЕЗЯНКА**, **БИСТІВКА** ^КОТЕЛЯНКА, **ГОЛУБІВКА**, **МУСІВКА**, **ЯРОСЛАВКА** (пор. ойконім РОСЛАВІЧІ Кв).

Зміцнила гіпотезу основа Ростощ-, збережена в Росії: • с. **РОСТОШУ** Ворон. Ертіль: на р. Токай п. Елани; вище по р. Токай **СЕРГІЄВКА**, **КАЛИНОВКА**, **ТЕРНОВКА**. Ще існують яр РОСТОШИ в гирлі Самари л Волги, с. РОСТОШЬ Оренбург, р. РОСТОШЬ Тюмень. • *РАСТОЧИНО* РФ сМОЛ.51-1в: біля р. МОЛОХОВКА!, Бол. **ОСТРОГИ**, **КИСЛОЕ**; • *РОСТКОВО* Ву50-1а: ^КАЛИНОВКА ^КОЗЬЯНЫ, **КАЗАРИНОВО**, **ПАРФЕНКОВО**, **КИСЕЛИ**, **БЫСТРИЕВКА** на р. **РОССАСЕНКА**, у її гирлі с. **РОССАСНО** на Дніпрі. Наочний маршрут прибульців із Росафи з новиною про Бустру.

В іншому мовному середовищі **-ṣ-** сприймалося як -сл-: р. Рославка = 1574: Рословка, 1766: Рославець, Понурка п. Віти п. Дніпра у с. Рославичі Кв Васильків; р. Рославка л. рук. Стрия п. Дністра у с. Добряни Лв Стрий.

На Верхньому Дніпрі в Росії: • **РОСЛАВЛЬ** РФ Смоленск рц: ^р. **ОСТЕР**, **ЖАБИНО!**, **КАГАРИЧИ**, р. і с. **ОСТРИК** ^РАКОВКА ^МАЛАХОВКА; • **РОСЛОВЕЦЬ** РФ Смоленск Вязьма: у верх. р. РОЩЕЧКА п. БОЛДАНИ л ВЯЗЬМЫ; ГЛЕБОВО, ТАРАСОВО, р. РУЗА п. КАСНИ, р. ЧИЖОВКА. На півночі Росії: • д. **РОСЛАВЛЕВО** РФ Тверь **МОЛОКОВО**: на р. **РОСТОШНЯ!** л Мелечи п. **МОЛОГИ** л Волги (^БЕРЕЗЬЕ, **ПАРФЕНЬЕВО**, р. **УСТРОВОЧКА** у с. **УСТРОВКА** перс. **uštur** 'верблюд' + **âb** 'вода', Dih Ushturân Camel village [Le Strange, 1905, p. 20], **АХМАТОВО** ^БОНЬЯК ^КОСОВО!, **КОМАРИЦІ**, **МОТОЛОША**, **ВОРОБЬЯХА!**; + **РАСЛОВИНО!** ^ЯКОВЦЕВО. БАБИНО, ...**ПОЛОГИ!** **fallāh**, + **РАСКОПИНО** 11а ^МУРАВИНО! ^ЯКУШИНО ^МОСЄЄВКА; • **РАСЛОВКА** РФ Тверь **КАЛЯЗИН**: **СЕНДРЮХОВО**, **ШИПУЛИНО**, **ВЫПОЛЗОВ**, **БЕРЕЖКИ**, р. **САБЛЯ** п. Нерли, **РАКОВСКОЕ**, **СЕРКОВО!** і **ЯРОСЛАВИЩИ** на р. **ЖАБНЯ!** л Волги; + **МАЛАХОВО**, **КИСЕЛЕВО**; **СОРОКИНО**, **САНДЫРЕВО**, **ВЫПОЛЗОВО**, **СЕРГОВКА** 33а, **ПОЛОЖИЛОВО!** **fallāh**, **КАЛЯЗИН**; + **РАССОЛОВО**, **КИРЯКОВО**, **ЛАДЫГИНО** 32в **КАЛЯЗИН**; • **РАСЛОВО** РФ Тверь **ТВЕРЬ**: ^НАПРУДНОЕ!, **САЛЫГИНО!** (пор. Шалигине См); **ИЗМАЙЛОВО**, **ЗМЕЕВО**, **ШАБЛИНО**, р. Волга; • **РАСЛОВО**

РФ Тверь **Старица**: ^СЕЛ.ИВАНОВО, ШЕПЕЛЕВО, ЯГОДИНО, ГЛЕБОВО на р. **ЖАБНЯ** ХЛОПОВО-ГОРОДИЩЕ, РОМУШКОВО, **БЕРЕЗНИКОВО**; + **СЕРГИНО** 54б! ^РУСОБИНО, **ИВЕРОВСКОЕ**; також • **РОССОЛОВО** РФ Москва **Поречье**: ^р. Москва л Оки п. Волги, **КОСОВО**, **ОСТРИЦЫ**, **БЕРЕЗНИКИ**, **ЖУРАВЛИХА**, **БУХАРЕВО**; • д. **РОСТОВИЩИ** РФ Тверь **Бежецк**: **РОМАЧЕЕВО**, **КОРНИЦЫ**, **РАСЛОВКА**, **КОВО!**, **ГЛЕБЕНИ** Халеб, **ЯГРЕНЕВО**, **ГЛУШИХИНО**, **ВОРОБЬЕВО** ^КИСЕЛКИНО; + **РАСЛОВЬЕВО** 19а;

Г. Старішою основою мав бути архетип видозмінених продовжень Розсип-, Розкоп- з кінцевими -п, пор. **акк. Raṣarra Roṣāfa**: два десятки ярів на півдні України з назвою РОЗСИПНИЙ, **МОГИЛА** РОЗСИПНА біля с. Верхньотепле Лг Станично-Луганське: балка **ГАРАСИМСЬКА**, с. **ГЕРАСИМІВКА**, **ШИРОКИЙ**; **МОГИЛА** РОЗСИПНА = **МАЙДАН** біля с. ЯКОВЛІВКА! Дц. В Росії: • с. **РАССЫПНОЕ** РФ Ворон. Калач: р. Дон, **ЯСЕНОВКА**, **ГРИНЕВ** 2, **СОЛОНЦЫ**, **ВОРОБЬЕВКА**, ...**РАССОХОВАТОЕ**, **ЯРОВАТОЕ**, **ХРЕЩАТОЕ**; **ЖУРАВЛЕВО**; **СЕРЯКОВО** 37а, **КОРЕННОЕ**.

Численність реплік Росафи в Наддніпрянщині найімовірніше є наслідком масового паломництва до храму Сергія. Іншими причинами важко пояснити мету контактів із цим містом серед пустелі, без природних водних джерел і без харчової бази поблизу. Щоправда, Росафа 20 років була столицею Халіфату. Однак це було за халіфа Гішама, під час війни проти хозар і їхніх данників, наших предків-слов'ян. Навряд чи їм було до Росафи.

"Після Єрусалиму, Сергіополь-Росафа був найбільш відвідуваним прочанами містом на Візантійському Сході ще у ранньовізантійський час, і араби мали до нього особливе відношення. Їхній святий, мученик Сергій, був похований тут, серед них, на варвариков тедіон (варварських полях) у місці, яке лежало водночас і на Strata Diocletiana, і на перетині караванних шляхів. Захист храму був покладений на Equites Promoti Indigenae, – як видно зі слова Indigenae, це могли бути лише місцеві араби, федерати Візантії від IV ст., може ще Танухиди (Tanūkhids)" [Pilgrimage, 1998, p. 379]. Як і слід чекати, реплік геноніма найперших арабських федератів Риму небагато. Однак у їхніх районних контекстах основа Сергії-трапляється, у т. ч. зовсім поруч:

• *Танушівка* **Tanūkh**- Лг Новопокров: ^СЕРГІВКА ^БЕРЕЗІВКА ^ПЕЛАГІВКА ^КОСТЯНТИНІВКА; **НовоРОЗСОШ** аг-**Ruṣāfa**, **ЗАКОТНЕ**, **СОЛОНЕ**, **РИБ'ЯНЦЕВЕ**, **КОЗЛОВЕ**; • пот. *Тонкий-1* **Tanūkh**- у с. Селятин **Salih**-? Чв Путила: **СЕРГІЙ** ^РИПЕНЬ лат. **ripa** 'узбережжя'; пот. *Тонкий-2* у с. Шепіт; пот. *Тонкий-3* у смт Путила; р. **ЯВОРИСТА** = **Jaworesta** (**werszyd**) (габр+ копт. **berso** 'трішники': "габри-трішники") л **РОПОЧЕВА** (укр. ропать мечеть) Сучави у с. Селятин, **МІЖБРОДИ**; **РОЗТОКИ** (*Россох- з ар. аг-**Ruṣāfa** Росафа), **ГОЛОШИНА**.

• *Туники!* **Tanūkh**- IV ст. Кв Богуслав!: **РОЗКОПАНЦІ!**, р. **Росавка** аг-**Ruṣāfa** (**Sergopolis!**) л. Хоробрі п. Росі п. Дніпра у с. Киданівка, б. **Жабокряки** (монастир св. Сергія) у с. Хохітва, став **КУЦЕКОНІВСЬКИЙ** у с. СемиГОРИ, **БОРОДАНИ**, **КАЛИНІВКА**, **ПОЛОВЕЦЬКЕ**, **ІВАНІВКА**, **ІСАЇВКА**, **МИСАЙЛІВКА**, **МИХАЙЛІВКА**, **КАРАНДИНЦІ** *т- (див.), **СОФІЙКА** ^ПОБЕРЕЖКА, став **ДАХНІВ!** у с. Щербашинці. Репліки геноніма Танухидів стають підставою для датування принаймні частин наведених кортежів IV ст.

{6} *Імператорське ім'я Феодосій*. Танухиди занепади за правління імператора Феодосія I: пор. репліки Педоси (?Феодосій I, 347–395; це скіфс. перехід ф > п) і Ходоси (Феодосій II або III, це пізніший перехід ф > х). Ім'я Феодосій можна розглядати як цілком придатний прототип для реплік Педос- і Ходос-. Однак перша форма з Ф- > П- давніша, адже такий системний перехід засвідчений ще в мові скіфів (Аристофан) [Тищенко, 2018, с. 80–82].

• **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п) Хм Хм: [^]Рідкодуби [^]БЕРЕЖанка; МалаШівці **mallāh**, ДОБРОГОРЩа, **МОЛО.МОЛИНці** пор. тадж. **mollo**, **БАХМАТівці**, **РОЗСОШа**; РУЖИЧна, анка, ДАВИДКІВці, КОЛИБАНЬ (пор. ар. al-Qalyūbiyah пн. пердмістя Каїра; або від ар. *al-ḥalūba* 'milch camel'), Лісові [^]ГРИНівці пор. Ігренъ Чк з дтюрк. **ingran** лементувати (Clauson); р. Плоска від с. ХОМинці; • **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; скіфс. перехід ф > п) Вн Хмільник: р. Сальничка у с. Сальниця (кол. **Салиха!** пор. підвищення салихидів саме за Феодосія I) (1431 р.: "саліские люди", "саліський ґрунт" у грамоті кн. Свидригайла); р. **Мурафа** – л. Дністра між рр. Іоржина та **Русава ar-Ruṣāfa (Sergiopolis!)**; поч. поблизу с. Голодьки, тече через нп Тараски; р. Самець **Samos** = кУД.РИНка у с. кУДРИНці і у с. ЧЕПЕЛі, р. Струга у с. Кусиківці, Лелітка Λαλακάρωντος 863 р.; • **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; скіфс. перехід ф > п) Вн Погребище: [^]р. Коптієва = КОРТУєва; р. КУР'ЯНчик у с. Скибинці *скуф-; Філютка **Fihl**, р. **Жабокрик** (пор. монастир св. Сергія у Джабії) п. Росі п. Дніпра, **БИСТРИК Bostra**, р. і с. ГОПЧИця, МАЛИНки; САРАЖИНці [^]КУР'ЯНці [^]ЮНАШки, **Розкопане** акк. *Raṣarra Ruṣāfa*; р. ПОПів Став у с. СоПин; р. РОСЬка = Самець **Samos**; р. СИНюха л Росі біля с. Ліщинці; р. БАБина у с. Морозівка; р. **БИСТРИК!** п ГоріхУВАТки Росі; ОЛЬШанка; р. ГОЛОМ'ЯНка, р. ГОРІХова = Горіхватиця, Орѣховатиця; р. ДАВИДівка, р. КОЗа = КОЯНка; р. КОТЛ.яр.ка; р. ОРЛІВАТець у с. Борцагівка;

• **Педашка**+ Пл Карлівка: [^]р. ПЕДАШка = ПЕДУШка! **Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п), ПедЫшка; ЧАЛівка, КОРЖиха; **СОЛОНа** Балка, СОФІІвка, ЛИП'ЯНка; ДАВИДівка, ТАРАСівка; ПОПівка; р. ВІЛЬХОВАТка = ВОЛХОВАТка!; р. КУМа; ще ЛАННа; р. ТАГАМЛИК = Jamlik; • **Педашка Перша Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п) Хк Зачепилівка **Jebel ^: Скалонівка 'Asqalon** [^]НАГІРНе; ЗІНЬКівщина زنگيون **Zingiu**. Чи ще не від греків запозичено й культурну реалію подушка (дотепер без визнаної етимології). З наведених контекстів видно хронологічну тяглість реплік у топонімії України від арабо-сирійських прототипів.

Підсумки. 1. Завдяки розпізнанню ойконіма Джабія як прототипу топонімічних реплік в Україні від основи Жаб-у досліджуваної проблеми досягнуто якісне поглиблення аргументації. Воно з очевидністю додало надійності всій концепції, вивело її на новий рівень апробованого системного знання і дало відповідь на низку часткових питань. Дістали нове підтвердження менші авторські концепції "арабів – свідків християн над Дніпром" і "забутих габрів-вигнанців" [Тищенко, 2011b, с. 142–170].

2. З топонімічних контекстів очевидно, що місцеве населення було здавна добре обізнане з християнством, принаймні в його архаїчних формах нестерянства і яковитства. Справді, топоніми Нещерів, Нестерварка, Якубівка, Кириаківщина, Кир'яківка і схожі назви регулярно оточені топонімами левантійського фракталу.

3. Виявлена система фактів концептуально важлива, адже стосується ранньосередньовічного періоду життя степового населення Наддніпрянщини, про який майже не збереглося писемних історичних відомостей. За всієї складності цілої проблеми українського етногенезу, до наукового обігу повернуто втрачені сторінки про **кілька століть** нашої долітописної історії з автентичного джерела – топонімії, дослідженої результативним методом топонімічного контекстування. У процесі досліджень топонімів-реплік історичних зв'язків виявлено ознаки численних контактів місцевого лісостепового і степового населення, яке за тривалий час увібрали в себе десятки вкраплень етнічних меншин і зрештою розчинилися в українськомовній спільноті (О. Прицак).

Список використаних джерел

1. ГУ – Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. Київ : Наукова думка, 1981. 264 с.
2. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 570 с.
3. Железняк І. М. Лінгвістична аналогія та формування топонімічного ареалу. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецк : Донецчина, 1996. Вып. 2. С. 56–63.
4. Завитневич В. З. Владимир святой как политический деятель. *Владимирский сборник в память девятидесятилетия крещения России*. Варшава, 1888. С. 34–35.
5. КШ – "Карта Шуберта", XIX ст.
6. Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2013. 600 с.
7. Пащенко В. М. Науково-пізнавальний зміст методу топонімічного контекстування. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2013. Вып. 59. С. 21–37.
8. СГУ – Словник гідронімів України. Київ : Наукова думка, 1979. 783 с.
9. СМГУ – Словник мікрогідронімів України. Київ : Береги, 2004. 448 с.
10. Соболевский А. И. Несколько местных названий. *Русский филологический вестник*. 1911. Т. 65, ч. 2. С. 406.
11. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
12. Тищенко К. М. Аббасиди проти Омейядів: топонімічний слід в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2011а. № 106. С. 57–60.
13. Тищенко К. М. Араби на Півночі. *Східний Світ*. 2009. № 1. С. 88–108.
14. Тищенко К. М. Арабський пласт топонімії України VII–XIII ст. : тези доповіді. Київ : Четверта хвиля, 2008а. 64 с.
15. Тищенко К. М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти. *Український етнологічний матеріал Міжнародної наукової конференції*. Житомир : Полісся, 2015б. С. 38–67.
16. Тищенко К. М. Давній схід у словнику і топонімії України. *Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу* / за ред. І. П. Бондаренка. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010с. С. 7–57.
17. Тищенко К. М. Долітописна мовна історія українців. Київ ; Дрогобич : Посвіт, 2016. IV+752 с.
18. Тищенко К. М. Етномова історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008b. 480 с.
19. Тищенко К. М. Забуті габри-вигнанці. *Україна. Наука і культура*. 2010d. Вып. 35. С. 218–248.
20. Тищенко К. М. Іншомовна історія українців. Київ ; Броди : Просвіта, 2018. 816 с.
21. Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010а. 240 с.
22. Тищенко К. М. Ключі з Астурії від минулого України. Київ ; Дрогобич : Посвіт, 2015а. Розд. 5 : Південь і Схід у післячерняхівській історії України. С. 390–501.
23. Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 5. С. 31–44.
24. Тищенко К. М. Мовне дзеркало правічного Степу. *Україна. Наука і культура*. 2019. Вып. 37. С. 172–217.
25. Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
26. Тищенко К. М. Східний світ в українській топонімії (IV–VI). *Східний світ*. 2010b. № 1. С. 152–172.
27. Тищенко К. М. Топонімічний слід в Україні арабо-хазарської війни 713–737 рр. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011с. Вып. 53. С. 222–241.
28. Тищенко К. М. Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. Київ : Аквілон-Плюс, 2011b. 496 с.
29. УАТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Київ : Вид. політ. л-ри України, 1973. 816 с.
30. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque : en 4 vol. Paris, 1968–1980.
31. Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. E-product.
32. Le Strange G. Palestine under the Moslems. A Description of Syria and the Holy Land from A. D. 650 to 1500. London, 1890. 604 p.
33. Le Strange G. The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur. New York, 1905.
34. MacKenzie D. N. A Concise Pahlavi Dictionary. London : Oxford UP, 1986. 236 p.
35. Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt / ed. D. Frankfurter. Leiden, 1998. 550 p.
36. Platts J. T. A Dictionary of Urdū, Classical Hindi and English. London, 1884. E-book ("new-platts").
37. Resafa. *Wikipedia*. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Resafa> (Last accessed : 10.12.2019).
38. Shahid I. Byzantium and the Arabs in the fourth Century. Washington : Dumbarton Oaks RLC, 1984, 2006. 630 p.
39. Shahid I. Byzantium and the Arabs in the sixth century. Washington : Dumbarton Oaks RLC, 2002. Vol. 2, part 1 : Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies. 469 p.
40. TY – A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An encyclopedic chronology / compiled and edited by O. Zynkewych and A. Sorokowski. New York ; Baltimore ; Toronto : Smoloskyp Publishers, 1988. 312 p.

References

- Chantraine, P., 1968–1980. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Paris.

Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. E-product.
 Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy, 1985. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 2.
 Frankfurter, D. ed., 1998. *Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt*. Leiden.
 Hidronimii Ukrainy v yii mizhmovnykh i mizhdialektykh zviyazkakh, 1981. Kyiv: Naukova dumka.
 "Karta Shuberta", XIX st.
 Le Strange, G., 1890. *Palestine under the Moslems. A Description of Syria and the Holy Land from A. D. 650 to 1500*. London.
 Le Strange, G., 1905. *The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur*. New York.
 MacKenzie, D. N., 1986. *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford UP.
 Pashchenko, V. M., 2013. Naukovo-piznavalnyi zmist metodu toponimichnogo kontekstuvannya. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*, 1(59), pp. 21–37.
 Pavlenko, S., 2013. *Mikrotoponimy Chernihovo-Sivershchyny*. Chernihiv: PVK "Desna".
 Platts, J. T., 1884. *A Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English*. London.
 Resafa, [Wikipedia]. Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Resafa>> [Accessed 10 December 2019].
 Shahid, I., 1984, 2006. *Byzantium and the Arabs in the fourth Century*. Washington: Dumbarton Oaks RLC.
 Shahid, I., 2002. *Byzantium and the Arabs in the sixth century*. Washington: Dumbarton Oaks RLC. Vol. 2, part 1: Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies.
 Slovnnyk hidronimiv Ukrainy, 1979. Kyiv: Naukova dumka.
 Slovnnyk mikrohidronimiv Ukrainy, 2004. Kyiv: Oberehy.
 Slovnnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st., 1977–1978. Kyiv: Naukova dumka.
 Sobolevskij, A. I., 1911. Neskol'ko mestnykh nazvanij. *Russkij filologicheskij vestnik*, 65(2), p. 406.
 TY – Zynkewych, O. and Sorokowski, A. eds., 1988. *A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An encyclopedic chronology*. New York – Baltimore – Toronto: Smoloksky Publishers.
 Tyshchenko, K. M., 2005. Kontury leksyko-toponimichoi stratyhrafii Ukrainy i etnohenez ukrainsiv. *Narodna tvorichist ta etnohrafia*, 1(5), pp. 31–44.
 Tyshchenko, K. M., 2006. *Movni kontakty: svidky formuvannya ukrainsiv*. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K., 2008a. *Arabskyi plast toponimii Ukrainy VII–XIII st.* Kyiv: Chetverta khvylya.

Tyshchenko, K. M., 2008b. *Etnomovna istoriia pradavnoi Ukrainy*. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K. M., 2009. *Araby na Pivnochi. The World of the Orient*, 1(1), pp. 88–108.
 Tyshchenko, K. M., 2010a. *Inshomovni toponimy Ukrainy. Etymologichnyi slovnyk-posibnyk*. Ternopil: Mandrivets.
 Tyshchenko, K. M., 2010b. Skhidnyj svit v ukrainskii toponimii (IV–VI). *The World of the Orient*, 1(1), pp. 152–172.
 Tyshchenko, K. M., 2010c. Davnii skhid u slovnyku i toponimii Ukrainy. In: I. P. Bondarenko, ed. 2010. *Movni ta literaturni zviyazky Ukrainy z krainamy Skhodu*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. pp. 7–57.
 Tyshchenko, K. M., 2010d. *Zabuti gabry-vyhnaitsi. Ukraina. Nauka i kultura*, 1(35), pp. 218–248.
 Tyshchenko, K. M., 2011a. *Abbasady proty Omeiivadiv: toponimichnyi slid v Ukraini. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 1(106), pp. 57–60.
 Tyshchenko, K. M., 2011b. *Khalifat i sivera: toponimichnyi slid v Ukraini*. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K. M., 2011c. *Toponimichnyi slid v Ukraini arabo-khozarskoi viiny 713–737 rr. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*, 1(53), pp. 222–241.
 Tyshchenko, K. M., 2015a. *Kliuchi z Asturii vid mynuloho Ukrainy*. Kyiv – Drohobych: Posvit. Ch. 5: Pivden i Skhid u pisliacherniakhivskii istorii Ukrainy.
 Tyshchenko, K. M., 2015b. *Asymiliatsiia serednovichnykh menshyn do ukrainskoi movnoi spilnoty*. In: *Ukrainskij hlohenez*. Zhytomyr: Polissia. pp. 38–67.
 Tyshchenko, K. M., 2016. *Dolitopsna movna istoriia ukrainsiv*. Kyiv – Drohobych: Posvit.
 Tyshchenko, K. M., 2018. *Inshomovna istoriia ukrainsiv*. Kyiv – Brody: Prosvita.
 Tyshchenko, K. M., 2019. *Movne dzerkalo pravichnoho Stepu. Ukraina. Nauka i kultura*, 1(37), pp. 172–217.
Ukrainska RSR. Administratyvno-terytorialnyi podil, 1973. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy.
 Zavitnevich, V. Z., 1888. *Vladimir svjatoj kak politicheskij dejatel'. Vladimirovskij sbornik v pamjat' devjatisotletija kreshhenija Rossii*. pp. 34–35.
 Zhelezniak, I. M., 1996. *Linhvistychna analohiia ta formuvannya toponimichnogo arealu. Vostochnoukrainskyi lynchvistycheskyi sbornik*, 1(2), pp. 56–63.

Надійшла до редколегії 15.12.19

K. Tyshchenko, Dr. of Sci. in Philology, prof.
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
 lingmus@ukr.net

THE SYRIAN STRATUM OF THE UKRAINIAN TOPONYMICS (THE BYZANTINE TIME)

The article highlights the important consequences of reliable identification of the group of place names Zhabye as replicas of the prototype Jābiya – the capital of the Ghassanid (Byzantine federates in the VI–VII century). Thanks to this, it became possible to systematize already studied Ukrainian replicas of the Byzantine age names-prototypes from Syria. Among the selected prototypes in the Middle East are: toponyms 'Asqalan, Callinicum / Raqqā, Dimashq Damascus, Fihl, Halab, ḤAWRĀN, Jābiya, Jarash, JIBAL, Quds = Bayt al-Maqdis Jerusalem, Laodicea/Ladhiq, Palmyra, PHOENICIA, Ruṣāfa/Sergiopolis / Ράφεζ, Tiberias, Tripolis, Bilad al-SHAM / SURIYEH Syria, Yathrib/Medina; anthroponyms Theodosius, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. As of 2019, highly reliable replicas of these prototypes were discovered in Ukraine: Oskolonivka, Skalonivka, Kalynivka, Kalynivka (over 80 place names), Raky, Rychyntsi, Damasky, Demeshkivtsi, Fyholivka, Khalepya, Khaleptsi, Tverdokhliby (3), Havrontsi, Havronshchyna, Zhabelivka, group Zhabye (20), Yaroshi (4), Yaroshivka (4), Yaryshiv, Chepelivka, group Kutsivka, Mahdyn, Ladyzhyn (6), Pal'myryvka, Ponykva, Ponykovytsia, Rusava, Rosava (4), Rasavka, Rosokha, Rosokhovatka, Serhiyi, Tyvriv (2), Trypill'a (2), Shamy / Surzha, Surozh, Yastrub- (14), Pedosy, Khodosy, Yakubivka e. a. The first replicas of this vector (Tripol, Khalep, Korsun') were pointed out by V. Z. Zavitnevych and A. I. Sobolevsky as similar to the Byzantine place names. The remaining synchoric names were identified with varying degrees of reliability by the method of toponymic contextualization in 2008–2019. Moreover, if each individual replica can be challenged, their mutual conditionality acquires a new scientific quality (V. I. Abaev). The current find of the initial territory with a concentration of synchoric and synchronous prototypes of this vector of toponyms-replicas in Ukraine radically improves scientific ideas about the whole picture of contacts between the steppe and forest-steppe population of the Dnieper region with Byzantium in the pre-chronicle time (IV–IX centuries).

Keywords: Byzantium, Syria, Palestine, Arabs-Christians, toponymy of Ukraine, language contacts.

K. Тищенко, д-р филол. наук, проф.
 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
 lingmus@ukr.net

СИРИЙСКИЙ ПЛАСТ ТОПОНИМИИ УКРАИНЫ ВИЗАНТИЙСКОГО ВРЕМЕНИ

Освещены важные следствия идентификации группы топонимое Жабье как реплик прототипа Jābiya – названия столицы Гассанидов, федератов Византии в VI–VII в. Благодаря этому стало возможным системное сведение всех ранее интерпретированных украинских реплик названий-прототипов Сирии византийской поры. Среди учтенных прототипов на Ближнем Востоке: топонимы 'Asqalan Аскалан, Callinicum Каллиник / Raqqā Ракка, Dimashq Дамаск, Fihl Фихль, Halab Халеб, ḤAWRĀN горы аль-Хауран, Jābiya Джабия, Jarash Джараш, JIBAL Джибал, Quds = Bayt al-Maqdis Иерусалим, Laodicea/Ladhiq Лаодикея, Palmyra Пальмира, PHOENICIA Финикия, Ruṣāfa/Sergiopolis / Ράφεζ Русафа, Tiberias Тивериада, Tripolis Триполис, Bilad al-SHAM Шам / SURIYEH Сирия, Yathrib/Medina Ясриб; антропонимы Theodosius Феодосий, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. По состоянию на 2019 г. в Украине разпознаны достоверные реплики этих прототипов: Осколонивка, Скалонивка, Калинуватка, Калинивка (более 80 названий), Раки, Рачинци, Дамаски, Демешкивци, Фиголинка, Халепья, Халепци, Твердохлибы (3), Гаверонци, Гаверонщина, Жабелівка, группа Жебье (20), Яроши (4), Ярошивка (4), Яриши, Чепеливка, Куцівка и проузводные, Магдин, Ладжиин (6), Пальмировка, Пониква, Пониковиця, Русава, Росава (4), Расавка, Росоха, Росоховатка, Сергии, Тивриє (2), Трипиля (2), Шамы / Суржа, Сурож, Яструб- (14), Педоси, Ходоси, Якубивка и др. Первыми на сходство отдельных названий этой группы (Триполь, Халепья, Корсунь) с именами византийских городов обратили внимание еще В. З. Завитневич и А. И. Соболевский (1888, 1911). Остальные топонимы с разной степенью достоверности распознаны методом топонимического контекстуирования в 2008–2018 гг. Поэтапно раскрываются фрагменты подлинной древней системы названий, претерпевших впоследствии ряд закономерных и случайных звуковых изменений и переосмыслений. Обнаружение исходной территории с концентрацией прототипов этого вектора топонимов-реплик придает новое качество научным представлениям о содержании и форме контактов с Византией степных и лесостепных племен Поднепровья в долетописный период (IV–IX вв.).

Ключевые слова: Византия, Сирия, Палестина, арабы-христиане, топонимия Украины, языковые контакты.